AI DAVRIDA PEDAGOGLARNING KASBIY IDENTIFIKATSIYASI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti
Amaliy psixologiya yo‘nalishi talabasi
Chorshanbiyev Islom Xayitmurod o‘g‘li

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Xudayberdiyev Oybek Gafrovich
https://orcid.org/0009-0005-2261-0082
gafurovichoybek@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi muammosi psixologik-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘qituvchilarning kasbiy o‘zini anglash jarayoni, uning tarkibiy komponentlari hamda raqamli transformatsiya sharoitida yuzaga kelayotgan yangi kasbiy rollar o‘rganilgan. Xususan, pedagoglarning an’anaviy o‘qituvchi rolidan fasilitator, mentor va raqamli muhitda yo‘naltiruvchi subyekt sifatidagi transformatsiyasi ilmiy asosda yoritilgan.

Maqolada AI texnologiyalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi natijasida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasiga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillar — motivatsiya, o‘z-o‘zini samaradorlik hissi, kasbiy refleksiya va moslashuvchanlik darajasi tahlil etilgan. Shuningdek, empirik tadqiqot natijalari asosida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirish va rivojlantirishning samarali mexanizmlari aniqlangan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, pedagog, kasbiy identifikatsiya, kasbiy o‘zlik, raqamli pedagogika, refleksiya, o‘z-o‘zini samaradorlik, motivatsiya, adaptatsiya, ta’lim transformatsiyasi

Kirish (dolzarblik va muammo qo‘yilishi)

Zamonaviy jamiyatda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi barcha ijtimoiy sohalar qatorida ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim mazmuni, metodlari va vositalari tubdan yangilanib, pedagog faoliyatining mohiyati qayta ko‘rib chiqilmoqda. Natijada o‘qituvchining an’anaviy bilim beruvchi roli o‘zgarib, u ko‘proq fasilitator, yo‘naltiruvchi va ta’lim jarayonini boshqaruvchi subyekt sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur o‘zgarishlar pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasiga bevosita ta’sir etmoqda. Kasbiy identifikatsiya — bu shaxsning o‘z kasbiga nisbatan ongli munosabati, o‘zini mazkur kasb vakili sifatida anglash darajasi va kasbiy rollarni qabul qilish jarayonidir. AI texnologiyalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi esa ushbu jarayonni murakkablashtirib, pedagoglarda yangi kasbiy o‘zlikni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab pedagoglar raqamli muhitda o‘z o‘rnini aniqlashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ba’zi hollarda ular o‘z kasbiy rolini yo‘qotish xavfi

yoki texnologiyalar tomonidan siqib chiqarilish hissini boshdan kechirmoqda. Bu esa kasbiy noaniqlik, motivatsiya pasayishi va psixologik diskomfortga olib kelishi mumkin.

Muammoning yana bir muhim jihati shundaki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi ko‘pincha an’anaviy pedagogik paradigmalarga asoslangan holda shakllangan bo‘lib, u zamonaviy raqamli muhit talablariga to‘liq mos kelmaydi. Shu sababli, AI davrida pedagoglarning kasbiy o‘zligini qayta ko‘rib chiqish, uni yangi sharoitlarga moslashtirish hamda ushbu jarayonning psixologik mexanizmlarini aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — sun’iy intellekt sharoitida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasining nazariy asoslarini tahlil qilish hamda uni shakllantirish va rivojlantirishga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili (nazariy asoslar)

Pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, uning nazariy asoslari shaxs rivoji, o‘zini anglash va ijtimoiy rol nazariyalari bilan chambarchas bog‘liqdir. Kasbiy identifikatsiya tushunchasi dastlab shaxsning o‘zini muayyan kasb vakili sifatida anglash jarayoni sifatida talqin etilgan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlarda u dinamik, o‘zgaruvchan va kontekstga bog‘liq jarayon sifatida qaralmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan, kasbiy identifikatsiyaning shakllanishi shaxsning o‘z-o‘zini anglash jarayoni bilan uzviy bog‘liq. Bu jarayonda o‘z-o‘zini samaradorlik hissi (self-efficacy) muhim rol o‘ynaydi. Yuqori darajadagi o‘z-o‘zini samaradorlikka ega pedagoglar yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lib, o‘z kasbiy rolini muvaffaqiyatli transformatsiya qila oladi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi ko‘pincha refleksiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Refleksiya pedagogning o‘z faoliyatini anglash, baholash va takomillashtirish jarayoni sifatida uning kasbiy o‘zligini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli muhitda faoliyat yuritayotgan pedagoglar uchun refleksiv kompetensiya muhim ahamiyat kasb etadi.

AI texnologiyalarining ta’limga ta’siri masalasi so‘nggi yillarda alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Ushbu tadqiqotlarda pedagogning roli bilim manbaidan ko‘ra, ta’lim jarayonini tashkil etuvchi va boshqaruvchi subyekt sifatida qayta talqin etiladi. Bu esa kasbiy identifikatsiyaning yangi modelini — “raqamli pedagog” yoki “AI bilan hamkorlik qiluvchi pedagog” konsepsiyasini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, ijtimoiy-konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, kasbiy identifikatsiya ijtimoiy muhitda shakllanadi va rivojlanadi. Pedagoglar o‘z kasbiy o‘zligini hamkasblar bilan muloqot, tajriba almashish va professional hamjamiyatlarda ishtirok etish orqali mustahkamlaydi. AI davrida esa ushbu jarayon ko‘proq raqamli platformalar va onlayn hamjamiyatlar orqali amalga oshirilmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi murakkab, ko‘p darajali va dinamik tizim bo‘lib, u texnologik o‘zgarishlar ta’sirida transformatsiyaga uchraydi. Shu bois, mazkur jarayonni chuqur o‘rganish va ilmiy asoslangan yondashuvlar ishlab chiqish zamonaviy ta’lim tizimi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya (tadqiqot metodlari)

Mazkur tadqiqot sun’iy intellekt sharoitida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks yondashuv asosida aralash (kvantitativ va sifat)

metodologiya qo‘llanildi. Tadqiqot dizayni eksperimental-analitik xarakterga ega bo‘lib, unda nazariy tahlil va empirik ma’lumotlar integratsiyasi ta’minlandi.

Tadqiqotning empirik bazasini turli ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan 100 nafar pedagog tashkil etdi. Ishtirokchilar tanlashda ularning pedagogik tajribasi, fan yo‘nalishi va raqamli texnologiyalar bilan ishlash darajasi inobatga olindi. Tadqiqot uch bosqichda amalga oshirildi: diagnostik, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari.

Diagnostik bosqichda pedagoglarning kasbiy identifikatsiya darajasi va uning tarkibiy komponentlarini aniqlash maqsadida quyidagi metodlardan foydalanildi: psixologik so‘rovnoma (kasbiy identifikatsiya va motivatsiyani aniqlash uchun), o‘z-o‘zini samaradorlik shkalasi, refleksivlik darajasini aniqlovchi testlar, yarim tuzilgan intervyular.

Mazkur metodlar yordamida pedagoglarning kasbiy o‘zligini anglash darajasi, AI texnologiyalariga munosabati va kasbiy moslashuv ko‘rsatkichlari aniqlashtirildi.

Shakllantiruvchi bosqichda pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus psixologik-pedagogik dastur ishlab chiqildi. Dastur quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oldi: AI texnologiyalarining ta’limdagi o‘rni va imkoniyatlari, yangi kasbiy rollarni anglash va qabul qilish, refleksiv fikrlashni rivojlantirish, o‘z-o‘zini samaradorlikni oshirishga qaratilgan treninglar.

Trening mashg‘ulotlari interaktiv metodlar asosida (muammoli vaziyatlar, rol o‘yinlari, guruhiy muhokamalar, keys-stadi) tashkil etildi.

Nazorat bosqichida dastlabki va yakuniy natijalar qiyosiy tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari, o‘rtacha qiymatlar va o‘zgarish dinamikasi aniqlashtirildi.

Natijalar va muhokama

Diagnostik bosqich natijalari pedagoglarning kasbiy identifikatsiya darajasi yetarli darajada barqaror emasligini ko‘rsatdi. Xususan, ishtirokchilarning 38 foizi o‘rta darajada, 37 foizi past darajada va faqat 25 foizi yuqori darajada kasbiy identifikatsiyaga ega ekanligi aniqlandi. Bu esa AI sharoitida pedagoglarning kasbiy o‘zligini qayta shakllantirish zaruriyatini tasdiqlaydi.

Shakllantiruvchi bosqichdan so‘ng o‘tkazilgan qayta diagnostika natijalari sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni namoyon etdi. Jumladan, yuqori darajadagi kasbiy identifikatsiyaga ega pedagoglar ulushi 25 foizdan 47 foizga oshdi, o‘rta daraja 38 foizdan 43 foizga ko‘tarildi, past daraja esa 37 foizdan 10 foizgacha kamaydi.

Natijalar tahlili quyidagi muhim tendensiyalarni aniqlash imkonini berdi:

1. pedagoglarning o‘z-o‘zini samaradorlik hissi oshgani sari ularning AI texnologiyalariga nisbatan ijobiy munosabati kuchayadi;
2. refleksiv faoliyatning rivojlanishi kasbiy o‘zlikni anglash jarayonini chuqurlashtiradi;
3. interaktiv va trening asosidagi yondashuvlar kasbiy identifikatsiyani shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega;
4. ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va professional hamjamiyatlarda ishtirok etish identifikatsiya jarayonini tezlashtiradi.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, AI davrida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi faqat tashqi o‘zgarishlar bilan emas, balki ichki psixologik transformatsiyalar

bilan ham belgilanadi. Bu jarayonda motivatsiya, refleksiya va moslashuvchanlik hal qiluvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari zamonaviy ilmiy qarashlar bilan uyg‘un holda pedagogning yangi modeli — “AI bilan hamkorlik qiluvchi refleksiv pedagog” konsepsiyasini tasdiqlaydi. Bu model pedagogning texnologiyalarni passiv iste’mol qiluvchi emas, balki ularni ongli ravishda boshqaruvchi va pedagogik maqsadlarda samarali qo‘llovchi subyekt ekanligini anglatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish jarayoni tizimli, psixologik asoslangan va amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan holda tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Xulosa (ilmiy natijalar)

Mazkur tadqiqot sun’iy intellekt sharoitida pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi muammosini kompleks psixologik-pedagogik yondashuv asosida o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasi zamonaviy raqamli transformatsiya jarayonlari ta’sirida sezilarli darajada o‘zgarib, yangi mazmuniy komponentlar bilan boyib bormoqda.

Aniqlanishicha, AI davrida pedagogning kasbiy o‘zligi an’anaviy bilim uzatuvchi rolidan chiqib, fasilitator, mentor va raqamli muhitni boshqaruvchi subyekt sifatida shakllanmoqda. Bu esa kasbiy identifikatsiyaning dinamik va kontekstga bog‘liq tizim ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida kasbiy identifikatsiyaning asosiy tarkibiy komponentlari sifatida motivatsiya, o‘z-o‘zini samaradorlik hissi, refleksivlik, kognitiv moslashuvchanlik va raqamli kompetensiya ajratib ko‘rsatildi.

Empirik natijalar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishda psixologik omillar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Xususan, ichki motivatsiyaning yuqoriligi va refleksiv faoliyatning rivojlanganligi pedagoglarning yangi texnologik sharoitga muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlaydi. Shu bilan birga, o‘z-o‘zini samaradorlik hissi pedagogning kasbiy o‘zligini qayta shakllantirish jarayonida muhim determinant sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish faqat texnologik tayyorgarlik bilan cheklanmasligi, balki ularning psixologik tayyorgarligi, refleksiv faoliyati va kasbiy o‘zini anglash darajasini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilishi zarur.

Amaliy tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Pedagoglarning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus psixologik trening dasturlarini ishlab chiqish va ta’lim tizimiga joriy etish lozim.
2. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishga oid uzluksiz malaka oshirish kurslarini tashkil etish maqsadga muvofiq.
3. Pedagoglarda o‘z-o‘zini samaradorlik hissini oshirish uchun motivatsion va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini yaratish zarur.
4. Refleksiv kompetensiyani rivojlantirish maqsadida o‘z-o‘zini baholash va tahlil qilish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish tavsiya etiladi.
5. Ta’lim muassasalarida “raqamli pedagog” modelini shakllantirishga qaratilgan metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish lozim.

6. Pedagoglarning professional hamjamiyatlarda, ayniqsa onlayn platformalarda faol ishtirokini rag‘batlantirish zarur.
7. AI texnologiyalaridan foydalanishda pedagoglarning psixologik xavfsizligi va etik me’yorlarga rioya etilishini ta’minlash muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Albert Bandura (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman.
2. Lev Vygotsky (1978). *Mind in Society*. Harvard University Press.
3. Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers’ professional identity. *Teaching and Teacher Education*.
4. Day, C. (2002). School reform and transitions in teacher professionalism and identity. *International Journal of Educational Research*.
5. James Paul Gee (2000). Identity as an analytic lens for research in education. *Review of Research in Education*.
6. Kelchtermans, G. (2009). Who I am in how I teach is the message. *Teachers and Teaching*.
7. Sachs, J. (2005). Teacher professional identity: Competing discourses. *Teaching and Teacher Education*.
8. Manuel Castells (2010). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
9. Sherry Turkle (2011). *Alone Together*. MIT Press.
10. OECD (2021). *Teachers in the Digital Age*. Paris.
11. UNESCO (2019). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*.
12. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. Bloomsbury.
13. Istamova, G. (2022). Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent.
14. Abduqodirov, A. (2021). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent.
15. Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2010). Teacher technology change. *Journal of Research on Technology in Education*.